

о. д-р Мирон БЕНДИК

Літургійний спів багатьма музикантами і музикознавцями розглядається як витвір людського таланту, художній і мистецький феномен. На жаль, суттєвим недоліком такого підходу є відірваність людського чинника від його божественних джерел і, як наслідок, відірваність людських емоцій і пережиттів від Божої благодаті, мистецтва виконання від богословського розуміння. Метою цієї статті є репрезентувати деякі складові літургійного богослов'я, щоб збагатити розумінням те, що співається устами.

Початком (набором) усього є Отець, Котрий творить через Сина Божого у Святому Дусі. Згідно з Книгою Буття, Бог творить через Слово («нехай станеться»), оживляючи творіння Своїм Духом. Творіння («все, що дихає») проявляє себе у звуках (чутних і нечутних), які складають Боже Слово і відкривають Отчий задум. «Небеса повідають славу Божу... Все, що дихає, нехай хвалить Господа», – так у Святому Письмі описується «космічна літургія»: творіння оспівує свого Творця. Людина – літургійна істота – озвучує космічну літургію і в Божественній Літургії залучає людство і усе видиме земне творіння в невидиму й небесну Літургію ангелів і всіх святих. Через людину на Божественній Літургії об'єднуються у прославлянні Бога небо і земля, ангели і люди, живі і померлі. Створивши все, Отець, Син і Святий Дух служать спасінню людства і преображенню творіння, звершуючи це служіння в історичному часі – «нині, і повсякчас, і навіки віків». Цей вислів означає, що, перебуваючи в межах часу, Бог водночас нескінченно перевершує часові межі. Богословська антиномія позачасового в часовому літургійно виражається в ідеї трьох кіл – добового, тижневого і річного. Минає день за днем, але в кожному з них перебуває День Господній (літургійне відчуття цього – в молитовному правилі Часослова). Цей День Господній – від Вечірні до Утрені – описаний у словах Книги Буття: «І був вечір, і був ранок – день один». Від створення «неба і землі» і донині Началом, Отцем кожного дня є Бог. У добовому колі ми з Богом починаємо й молитовно проходимо кожний день, тобто і цей день, і день наступний, і так повсякчас. Дні творення Господь зволив укласти в седмицю. І коли людина в один із днів згрішила, Бог-Отець посилає Свого Єдинородного Сина, що стає чоловіком. Приймавши страсті і смерть, Син Божий Ісус Христос воскрес «у третій день» після смерті. День воскресіння Христового став «днем ізрядним», днем восьмим, Пасхою – переходом від смерті до життя. Ставши в історії у «перший день» седмиці, тобто в неділю, цей «восьмий день» наповнює спасінням кожний день тижня. Він літургійно актуалізується в Божественній Літургії, до нього люди готуються богослужіннями тижневого кола, вміщеними в книзі Октоїха (Восьмигласника), яка восьмитижневим пасхальним ритмом накладається на семиденний щотижневий ритм історії. П'ятдесятого дня після Пасхи Отець на прохання Сина посилає Духа Святого, благодаттю Якого кожен рік людського літочислення стає «роком Господнього змилювання», а календарний рік – роком літургійним. У річному колі згадуються й

актуалізуються всі Божі дії «нашого ради спасіння», зокрема, Різдва Христового (у день після найдовшої ночі року), Воскресіння Господа нашого Ісуса Христа (в неділю після повного місяця, який спостерігається на небі після весняного рівнодення) і Зіслання Святого Духа (П'ятдесятниці). Відповідно, у часі спасіння, яким, за дією Святого Духа, стала людська історія, кожна седмиця, завершена неділею – «восьмим днем», є в історії «Неділею по П'ятдесятниці». Кожен день літургійного року освячується спомином святого угодника Божого, вміщеного в Миней. Період, пов'язаний з Великим Постом, літургійно оспіваний у Постовій Трійді, а пов'язаний з Пасхою і П'ятдесятницею, – у Цвітній Трійді. Таким чином, всі три літургійні кола є знаками єдиної спасительної дії Отця, Сина і Святого Духа в земній історії.

Споглядають Бога у творінні невидимі ангельські сили. Вони, за видінням пророка Ісаї, озвучують споглядання співом: «Свят, свят, свят». За думкою Святих Отців, «трисвята» пісня ангелів є «мелодією богослов'я» – споглядання ними Отця, Сина і Святого Духа. Трисвята пісня скерована водночас і до Єдиного Бога, і до кожної Особи Пресвятої Трійці. „Свят, свят, свят”, скероване до Отця, творять три кола (грецькою «хора») ангелів, так само три кола оспівують Сина Божого і три кола – Святого Духа. У прославлянні Бога постає дев'ять кіл (хорів) ангельських, «шестикрилих, багатооких, що високо ширяють, пернатих». Нечутний спів ангельських хорів – це небесна літургія. Звуковою іконою небесної літургії є літургія земна, а «тайним явленням» ангелів та їхнього співу є люди в їхньому літургійному співі. Сім звуків, на яких побудований спів, є земним озвученням гармонії сімох небесних сфер, а між собою ці звуки укладаються в різні зістроєні лади. Люди, подібно до ангелів оспівуючи Бога, через повторення конкретних співвідношень між звуками налаштовують себе на відповідний лад (глас), умиротворюючи (згармонізовуючи між собою) дух, душу і тіло. Силу для умиротворення людина черпає від Святого Духа. Знаком приймання сили Святого Духа є вдихання повітря перед початком літургійного співу, а відтак молитва «Царю небесний». Людина, яка співає, є «інструментом Святого Духа». Вона «подвійно молиться», бо співає разом з ангелами і подібно до них. У співі людина вживає слова – логічно укладені звуки мови. Слова містять у собі «логоси» (поняття) речей і виявляють у своїй глибині Божий Логос, тобто Слово Боже. Воно відкриває Себе у Святому Письмі, особливо в псалмах, призначених для літургійного співу.

Слово Боже псалмів, поєднане з молитовною відповіддю людей, називається антифонним співом. Для молитовного заглиблення у Слово Боже окремі його стихи, взяті зі Святого Письма, повторюють по декілька разів. Ці стихи, поєднані між собою римовано (ритмічно), утворюють стихири. Поруч із поетичними стихирами в літургійному співі існують прозово-риторичні тропи (тропарі), в яких засобами людського красномовства переказується Боже Слово. Поєднання змінних прозаїчних тропів із повторюваними поетичними стихирами творить оду (пісню) з її заспівами (тропарями) і приспівами (стихирами).

Повторюваність, з одного боку, вводить у глибинний сенс (логос) слів, з іншого, усвідомлює слабкість і неміч людських слів перед Божим обличчям. Усвідомлення цього спричинює, що у логічний порядок слів все частіше проникають парадокси й антиномії, за допомогою яких ум підноситься понад логічний спосіб мислення, щоб почати споглядати Бога «понад» словами. Тепер слова не стільки описують, скільки є знаком (кондаком) і символом Того, Хто відмінний від них. Зменшується кількість слів, а ті, що залишаються, розспівуються повторенням їх складів чи навіть окремих звуків (наприклад, «алилуя»,

«амінь»). Характер співу стає ірмологічним, підіймаючись до споглядання Пресвятої Трійці у «мелодії богослов'я», в якій слова, відігравши свою роль, відходять, поступившись звуковому «ладові» і умиротворенню, а властиво «нечутній мелодії» тиші, що понад звуками. Ми входимо в «коло» вічного життя Пресвятої Трійці, яке є «серцевиною» всіх ангельських і земних літургійних кіл.

Участь у літургійному співі є величезним шансом для преображення людської особи, а сам літургійний спів є мистецьким шедевром. Мета співу – не в догоджанні музичним смакам чи подразненні психоемоційної сфери. Спів передає Боже натхнення, визволяє людину від узалежнень її природи і підіймає до опанування помислів, похотей і пристрастей, а відтак і до опанування зовнішніх життєвих обставин. Вільне здійснення людиною її богоподібності є здійсненням Божого покликання в її житті.

о. д-р Мирон БЕНДИК. Богословський сенс літургійного співу// СЛОВО № 4 (44) 2010, с.2-3